

22. juli 1640 – krigsdran

Den første innbygger vi kjenner til som fikk offisielt feste på en eieendom i Lillesand sentrum og bosatte seg her, var Jacob Justssøn Wolff (antagelig f. 1600). Huset han fikk bygget var et gjestgiveri som lå der hvor biblioteket ligger nå, ved utløpet av Sandsbekken. Wolff kom opprinnelig fra Fredrikstad og hadde drevet med handel og fraktfart langs kysten. Han slo seg først ned i Austre Moland og siden på Sanden, det gamle navnet for Lillesand, i juli 1633. Hans kone, Agnete, var datter av sognepresten i Vestre Moland, Lauritz Nilsson. Det nye huset deres ble velsignet av presten Daniel Mathæussen fra Jemtland, men velsignelsen varte kort (CH).

Wolff skrev notiser i sin almanakk, og i 1636 skriver han: "5. april 1636 begynte jeg i Guds navn at sette min brygge op på Sanden som jeg har øvrighedens seddel på" (CH). Bryggen har nok ligget i forkanten av biblioteket.

Wolff kjøpte tømmer fra de lokale skogeierne og lot det ligge på stranden i påvente av at det kom skip som ville kjøpe. Tømmer var en populær handelsvare, det var furu som særlig ble eksportert, både til skip og husbygging. Eik var mest etterspurt, men det var forbudt å eksportere eik fra Norge. London og Amsterdam var på denne tida bygd på peler av norsk trevirke (JS).

«Ulykka er ute»

Det gikk godt for Jakob og Agnete, de fikk stadig bedre tak på gjestgiveriet og handelen. Utover tømmer ble det handlet med «kolonial-, fedevare og kledesvarer. Den 8. mai 1637 ankom Anders Perssøn fra Oslo for å bli betjent i Wolffs sjøbod. Han ble lønnet med 16 skilling om uken og rimeligvis fritt opphold» (CH). Wolff sto i handelsforbindelse til både Arendal og Flekkerøya og hadde en egen sjøbod med varer fra Holland, hvor det både var vin, tobakk og krydder, fine stoffer og hatter (CH).

«Men så kom ulykka, og frå den kan me ingen fly.» (AHH)

Hollenderne hadde i 1630 – 40-årene, rundt 1200 årlige anløp i norske havner. I Spania var det nå kong Filip IV som regjerte. I perioden 1583–1646 ble den franske byen Dunkerque (Dunkirk) styrt av Spania, som var den dominerende stormakten i regionen. Spania ville knekke den nederlandske handelen og bygde ut Dunkerque til et «kaperrede»; en sivil marinebase for statsansatte sjørovere. De brukte små, hurtigseilende fregatter og var overalt i Nordsjøen. De kidnappet hele besetninger og stjal last og fartøy. (JS)

En av kampene mellom hollenderne og dunkerquere foregikk midt i Lillesands havn.

Vi lar Ager-Hanssen fortelle videre: «Kong Christian IV (av Noreg-Danmark), så brysk han elles kunne vere mot mindremann og likemann, var heller veik og ettergjevande når det galdt dei som opplagt var større og sterkare. Såpass klok var han.

Utarma som dei to landa hans var etter krigane, det dyre hoffhaldet og dei kostesame bygg han sette opp, var det lite han kunne avsjå til landevern og oppsyn. Dei framande hadde fritt spel å seie. Gong på gong kom hollandske skip inn på hamnene og lasta inn eiketømmer som det var strengt forbod imot. Dei kongelige embetsmennene hadde ikkje anna å gjere enn å protestere – våpenlause som dei var.

Så var det ein varm sumardag i 1640, den 22. juli. Det var endå ein onsdag, tidlig på dagen, at det kom ein Dunkerque-kaper og la seg til i Homborgsund – som det skulle så vere. Det var ein liten skarpseilar av ein fregatt som var på jakt etter nederlandske handelsskip som fór på Norig.»

Men fregatten ble observert av en hollandsk konvoi med over 30 kanoner og 100 mann om bord, ledet av kaptein Malcontent, og de begynte straks å skyte på kaperen.

I kampens hete

Ager-Hanssen forteller videre at overmakten var for stor, og den franske skipperen stakk fregatten i brann og rodde med mannskapet i mindre båter til Sanden (Lillesand). Her gikk de i land på den nye bryggen til Wolff. Gjstgiveren og et par andre, blant andre Wolffs svoger, tingskriveren Mads Thuessøn fra Grimstad, kom ned til dem, og de franske gastene tilbød dem å kjøpe deres våpen.

«Best dei står der og handlar og prater høyrer dei brått ståk av folk. Med muskettar og svingande kårder kom dei i sprang ned mot brygga. Det var ein båtlast hollendarar som må ha rodd langs landet fra Homborgsund og gått i land i Tingsagerfjorden. Dei var rasande for dei trudde så visst at nordmennene ville hjelpe dunkerquerane.

Tingskrivaren rømde sin veg han, så fort han kunne, opp i Reveråsen og gøynde seg. Det var nok det beste han kunne gjere, for snart small det skot i skot mot dei som sto på brygga. Ein gamal molending – han var 116 år er det sagt – lå med sjekta si innunder brygga og hausta at dei endelig ikkje måtte skyte. Dei skaut han likevel. Jakob Justssøn Wolff fekk også ei kule og fall på brygga med mest halve hovudet av. Så fort kan det gå.

Det var 22. juli 1640 at dette hende, ein dato og eit årstal som det skulle vere meire viktig å vite for lillesandsfolk enn det årstalet han døydde – lat oss seie Filip den IV av Spania.»

Etterspill

Ager-Hanssen forteller til slutt: "Hollendarane fór også elles stygt fram, trengde seg inn i husa, truga enka på livet om ho ikkje ville vise dei der rømlingana hadde gøymt seg. Dei skaut i vegger og tak, tok skrivarens kappe og ein del andre klæde. Men etter handa samla det seg folk frå Tingsager, Møglestu og Lofthus som hindra dei i å få meire med seg.*

Lillesand har sin egen dramatiske historie knyttet til 22. juli. I hefte 1 "Lillesand i eldre tid" fra 1952 av A. Ager-Hanssen, skriver han at dette er en dato alle lillesandsfolk burde kjenne. Han snakker da om onsdag, den 22. juli 1640.

TØMMERLAST: Maleri av et nederlandsk skip som laster tømmer i Norge tidlig på 1600-tallet

Hendelsen medførte seige diplomatiske forhandlinger om straff og erstatning til enken, men det kom ikke noe ut av det. Det var en mager trøst at kaptein Malcontent ikke mer turde vise seg i norske farvann (KR). Enken Agnete Lauritsdatter klarte seg som best hun kunne med sine fire barn. En av guttene kom til skriveren Thuessøn i Grimstad. Agnete giftet seg om igjen med Børge Truelssøn i 1645, han som siden har gitt navnet til en gate på Brentemoen. Egentlig burde vi vel også hatt en Wolffs gate i Lillesand.

Anne Sophie Høegh-Omdal
Museumsbestyrer Lillesand by- og
sjøfartsmuseum

Kilder:
– Hefte 1 "Lillesand i eldre tid" fra 1952 av A. Ager-Hanssen, forkortet i teksten til (AHH)
* Det meste av dette er etter tingsvitne på Sanden i V. Moland den 29. juli 1640. Avskrifta ligg i Riksarkivet i København i ei pakke merkt. "Ned. A, II, 1623 – 40".
– "Lillesand – Sparebanken og byen gjennom hundre år 1852 – 1952" av skolebestyrer Chr. Hansen, 1952, forkortet i teksten til (CH).
– Lillesand Historie I" av Kjell Rosenberg, 1991, forkortet i teksten til (KR).
– Professor Johan Schreiner: «Nederland og Norge 1625-1650, trelastutførsel og handelspolitikk», 1993, forkortet i teksten til (J S)

HISTORIE: Museumsbestyrer Anne Sophie Høegh-Omdal